

Stanisław Borowkin

Oddział Łódzki (1930)

Pamiętnik Literacki : czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej 53/3, 311-315

1962

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

J. Saloni oraz T. Sivert. Zarząd ten sprawował władzę do chwili rozstrzygnięcia dalszych losów Towarzystwa Polonistów Rzeczypospolitej Polskiej, którego Oddział Łódzki, ze względu na niewznowienie działalności w 1945 r. przez warszawski Oddział Centralny, nie mógł rozpocząć pracy.

Po rozwiązaniu Towarzystwa Polonistów sprawy naukowe i wydawnicze dawnych łódzkich oraz pozałódzkich członków tej organizacji zaczęły koncentrować się w Łódzkim Oddziale Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza. 23 IX 1945 wybrano pierwszy po wojnie stały Zarząd Oddziału pod przewodnictwem S. Skwarczyńskiej. Przez kilka następnych lat Oddział był najczynniejszą ze wszystkich placówek Towarzystwa, prowadząc ożywioną działalność wydawniczą, naukową oraz odczytową. Początkowo łódzka placówka miała osobowość prawną centrali, zaś od 30 IX 1946 — osobowość Oddziału, wobec ukonstytuowania się Zarządu Głównego w Warszawie.

Organem wykonawczym Towarzystwa w zakresie poczynań wydawniczych była, powołana do życia w grudniu 1945, Spółdzielnia Wydawnicza „Polonista”. Postawiła ona sobie za cel przede wszystkim wydawanie publikacji książkowych i czasopiśmienniczych zleconych przez Zarząd Oddziału. Spółdzielnia otrzymała również prawo wydawania dzieł naukowych, popularnonaukowych i literackich na zamówienie innych instytucji. Podstawę finansową „Polonisty” stanowiły udziały członków, fundusze własne oraz subsydia uzyskiwane z Ministerstwa Oświaty, Ministerstwa Kultury i Sztuki i Zarządu m. Łodzi oraz dary.

Swoją sześćdziesięcioletnią działalność rozpoczęła Spółdzielnia od wznowienia trzech czasopism wydawanych przed 1939 r. przez Oddziały Warszawski i Łódzki Towarzystwa Polonistów Rzeczypospolitej; były to mianowicie: „Polonista”, dwumiesięcznik poświęcony sprawom nauczania języka polskiego (redakcja: Jan Zygmunt Jakubowski, Arkadiusz Mirkowicz, Eugeniusz Sawrymowicz); „Prace Polonistyczne”, rocznik poświęcony nauce o literaturze (redakcja: Aniela Kowalska, Stefania Skwarczyńska, Jan Trzynałowski); „Życie Literackie” (przez pewien czas wychodzące pod zmienionym tytułem „Zagadnienia Literackie”), dwumiesięcznik poświęcony nauce o literaturze (skład redakcji uległ zmianom, należeli do niej: Andrzej Boleski, Ewa Korzeniewska, Janina Kulczycka-Saloni, Juliusz Saloni, Stefania Skwarczyńska, Zdzisław Skwarczyński).

Na szczególną uwagę zasługują „Prace Polonistyczne”; po pierwsze — jako czasopismo naukowe, związane od chwili swego powstania z nie sprzyjającą w dwudziestolecie tego rodzaju przedsięwzięciom Łodzią, po drugie — jako jedno z nielicznych w naszym kraju wydawnictw periodycznych poświęconych nauce o literaturze. Czasopismo to drukując, zgodnie z programem redakcji, obok prac autorów, mających wówczas wyrobione nazwisko w świecie polonistycznym, artykuły młodych pracowników naukowych, umożliwiło kształcenie i dojrzewanie nowych, tak po wojnie potrzebnych, naukowych kadr polonistycznych.

Oprócz stanowiących, rzecz jasna, większość prac z zakresu historii literatury polskiej i obcej oraz teorii literatury, w pierwszych powojennych rocznikach „Prac Polonistycznych” ukazało się szereg rozpraw z peryferii literaturoznawstwa, odnoszących się do problemów mało wówczas w Polsce opracowanych, jak literatura radiowa, adaptacja filmowa dzieła literackiego, realizacja sceniczna dramatu. Wychodząc z założenia, że filologia polska winna opierać się także na osiągnięciach innych dyscyplin humanistycznych, „Prace” otwarły swe łamy dla historyków, socjologów, językoznawców i teatrologów oraz rusycystów, romanistów i anglistów.

Z publikacji książkowych „Polonisty” wyróżnić należy prawie 600-stronicową *Księgę pamiątkową ku uczczeniu czterdziestolecia pracy naukowej prof. dra Juliu-*

sza *Kleiner*a (1949), a zawierającą m. in. 23 prace z zakresu historii i teorii literatury pióra uczniów jubilata. Pozostałe wydawnictwa „Polonisty” to tom 1 *Szkiców z filozofii literatury* Romana Ingardena, zarys monograficzny *Bolesław Prus* Janiny Kulczyckiej-Saloni oraz *Zofia Nałkowska* Ewy Korzeniewskiej jako pierwszy i zarazem ostatni tomik serii „Pisarze Współcześni”.

Posunięcia władz zmierzające do scentralizowania różnych dziedzin gospodarki narodowej, a m. in. ruchu wydawniczego, nieprzejęcie wydawnictw „Polonisty” do sprzedaży przez „Dom Książki”, zwiększająca się w związku z odbudową innych miast płynność stanu członków Towarzystwa — spowodowały zahamowanie rozwoju Spółdzielni, a w następstwie, w czerwcu 1951, jej likwidację.

W związku z tym nie doszło do wydania przygotowanych lub będących już w druku dalszych tomików serii „Pisarze Współcześni”, poświęconych twórczości Broniewskiego, Gojawiczyńskiej, Parandowskiego, Adolfa Rudnickiego, Lucjana Rudnickiego, Tuwima, Wasilewskiej, *Diariusza kultury łódzkiej* Anieli Kowalskiej i Jana Trzynałdowskiego, trzynomowej *Antologii poezji polskiej (1900—1947)* w opracowaniu Adama Szczerbowskiego, rozprawy Jana Zygmunta Jakubowskiego *Stanisław Witkiewicz jako pisarz*, *Stylistyki* Jana Trzynałdowskiego, pracy Anieli Porębskiej *Nieznana korespondencja Prusa* oraz *Wyboru pism* Konopnickiej w opracowaniu Tadeusza Czapczyńskiego.

Dwa z czasopism wydawanych przez Spółdzielnię przestały się ukazywać na parę lat przed jej likwidacją. W połowie 1947 r. wychodzi ostatni numer „Polonisty”, którego kontynuacją stała się wydawana od stycznia 1948, na zlecenie Ministerstwa Oświaty, jako jedno z kilkunastu czasopism przedmiotowych, „Polonistyka”. Do chwili przeniesienia się redakcji pisma z Łodzi do Warszawy (1952) większą część jego współpracowników stanowią członkowie Łódzkiego Oddziału Towarzystwa.

W rok po „Poloniście” przestaje ukazywać się „Życie Literackie”. „Prace Polonistyczne” wychodzą jako publikacja Łódzkiego Oddziału Towarzystwa do r. 1953, by po dwuletniej przerwie wejść w skład wydawnictw firmowanych przez Uniwersytet Łódzki i Łódzkie Towarzystwo Naukowe.

Obok działalności wydawniczej Oddział w latach 1945—1950 prowadzi ożywioną pracę naukową. Na odnotowanie zasługuje przede wszystkim udział łódzkiej placówki Towarzystwa w zorganizowanym w Warszawie przez Zarząd Główny 29—30 IX 1946 Zjeździe Naukowo-Literackim im. Bolesława Prusa i Henryka Sienkiewicza. Na ogólną liczbę 30 referatów — autorami 9 byli członkowie Oddziału Łódzkiego: Stanisław Adamczewski, Tadeusz Czapczyński, Janina Kulczycka-Saloni, Jan Muszkowski, Juliusz Saloni, Tadeusz Sivert, Stefania Skwarczyńska, Jan Trzynałdowski. Z okazji Zjazdu Spółdzielnia „Polonista” wydała specjalny, o zwiększonej objętości, numer „Życia Literackiego” poświęcony Prusowi.

Drugą formą działalności naukowej były posiedzenia z odczytami wygłaszanymi przez najaktywniejszych członków Oddziału: Stanisława Adamczewskiego, Andrzeja Boleskiego, Tadeusza Czapczyńskiego, Jana Zygmunta Jakubowskiego, Stefana Kawyna, Bolesława Kielskiego, Anielę Kowalską, Janinę Kulczycką-Saloni, Sergiusza Kułakowskiego, Stefana Lichańskiego, Lidię Łopatyńską, Eugeniusza Sawrymowicza, Juliusza Saloniego, Tadeusza Siverta, Stefanię Skwarczyńską, Zdzisława Skwarczyńskiego, Jana Trzynałdowskiego, Zdzisława Żygulskiego i innych. Większość odczytów została opublikowana w „Poloniście”, „Pracach Polonistycznych” i „Życiu Literackim”. Ich autorzy to, z wyjątkiem Tadeusza Czapczyńskiego, pracownicy naukowcy katedr filologicznych Uniwersytetu Łódzkiego,

echa dyskusji lwowskich, choć autor zebrał różne publikacje dotyczące reformy studiów, w sumie około 30 pozycyj.

Wśród tej to pożytecznej, żywo prowadzonej pracy wileńskiego Oddziału Towarzystwa pojawia się sygnał smutny i zatrważający. Oto na zebraniu 6 V 1938, po prelekcji Bajkina o rosyjskich przekładach *Sonetów* Mickiewicza, poświęcono parę chwil omówieniu spraw bieżących. Protokół notuje krótko: „Zastanawiano się nad trudnościami prowadzenia Oddziału Towarzystwa Literackiego im. Ad. Mickiewicza w Wilnie i postanowiono wejść w bliższy kontakt z Klubem Polonistów”. Nie wiadomo, na czym miał polegać ten kontakt, dość że sama myśl szukania pomocy w zrzeszeniu nauczycielskim wypłynęła nawet nie w chwili słabości Oddziału, prowadził on bowiem, jak widzieliśmy, owocną pracę odczytowo-naukową. Zastanawia fakt, że tak łatwo się poddano tej myśli. Było to właśnie w czasie, kiedy Zarząd Główny Towarzystwa rzeczywiście szukał pewnych kontaktów ze Zrzeszeniem Polonistów, ale dla spopularyzowania wśród nich Towarzystwa i „Pamiętnika Literackiego”, broniąc zarazem swej odrębności w przeświadczeniu, że Oddziały Towarzystwa, związane z uniwersytetami i leżące w zasięgu uniwersytetów, przyczynić się będą do najbardziej naukowej wiedzy o literaturze. Oddział Wileński spełniał te zadania jak najlepiej i dlatego z pewnym smutkiem przychodzi stwierdzić jego zamilknięcie na rok przed wybuchem drugiej wojny światowej.

Bronisław Nadolski

ODDZIAŁ ŁÓDZKI

(1930)

Łódź w międzywojennym dwudziestoleciu, jako miasto pod względem kulturalnym szczególnie zaniedbane, nie stwarzała dla instytucji naukowych i oświatowych dogodnych warunków rozwoju. To drugie wówczas pod względem powierzchni i liczby mieszkańców miasto, będące jednym z największych na świecie ośrodków przemysłu włókienniczego, nie miało do 1945 r. wyższej uczelni, którą do pewnego stopnia zastępował od 1928 r. jedynie Oddział Warszawski Wolnej Wszechnicy Polskiej. Mimo to zaraz po odzyskaniu przez Polskę niepodległości powstają, przeważnie z inicjatywy łódzkich nauczycieli, stowarzyszenia o charakterze naukowym, oświatowym lub kulturalnym.

Jednym z nich było Towarzystwo Literackie im. Adama Mickiewicza, którego pracę w Łodzi zapoczątkował w 1930 r. Ludwik Kalisz, nauczyciel-polonista, współpracownik „Pamiętnika Literackiego”, zasłużony miejscowy działacz kulturalny. Praca Oddziału, a ściśle biorąc praca jego sekretarza, ograniczała się wyłącznie do propagowania „Pamiętnika” i pozyskiwania pismu nowych prenumeratorów.

W roku 1937 Koło Polonistów, drugie na terenie Łodzi i mimo nie sprzyjających warunków bardzo aktywne stowarzyszenie polonistyczne, przekształciło się w Oddział Towarzystwa Polonistów Rzeczypospolitej Polskiej; rozszerzywszy zakres i wzbogacając środki działania, skupiło w swoich szeregach wszystkich polonistów o zainteresowaniach naukowych. Towarzystwo Literackie, jako mniej czynna organizacja o podobnym charakterze, w 1938 r. przerwało pracę.

W kilka dni po zakończeniu wojny, 13 V 1945, z inicjatywy Juliusza Saloniego Łódzki Oddział Towarzystwa wznowił działalność — jako pierwsza reaktywowana po okupacji jego placówka — referatem Andrzeja Boleskiego *Badacz wobec twórcy i dzieła*. Do tymczasowych władz Oddziału weszli T. Czapczyński,

w którym od 1945 r. znalazły pomieszczenie sekretariat Oddziału i redakcja „Prac Polonistycznych” oraz odbyła się większość posiedzeń naukowych.

Institucją żywo współpracującą z Towarzystwem był okręgowy Ośrodek Dydaktyczno-Naukowy Języka Polskiego w Łodzi, przy którego współpracy Oddział w roku szkolnym 1948/1949 zorganizował cykl odczytów popularnonaukowych dla młodzieży licealnej. Następstwem tej współpracy było wstąpienie w szeregi Towarzystwa stosunkowo licznej grupy nauczycieli-polonistów, którzy obok studentów filologii polskiej stanowili zdecydowaną większość członków w Łodzi i regionie łódzkim (Zgierz, Koluszki). Liczba członków i posiedzeń naukowych Towarzystwa w okresie 1945—1960 przedstawiała się następująco:

Rok	Liczba posiedzeń	Liczba członków	Rok	Liczba posiedzeń	Liczba członków
1945	5	brak danych	1953	6	50
1946	8	64	1954	5	99
1947	10	74	1955	4	67
1948	8	80	1956	1	100
1949	7	98	1957	—	54
1950	8	103	1958	1	54
1951	5	150	1959	3	21
1952	7	150	1960	6	27

Szybki rozwój Towarzystwa w Łodzi w pierwszych latach po wojnie wynikał z trzech faktów. Po pierwsze — wejście do Zarządu Oddziału przedwojennych działaczy Towarzystwa Polonistów Rzeczypospolitej Polskiej, którzy wnieśli długoletnie doświadczenie organizacyjne oraz wypróbowane formy pracy, tak że w rzeczy samej Towarzystwo Literackie kontynuowało działalność łódzkiego oraz warszawskiego ośrodka Towarzystwa Polonistów. Po drugie — zaważyła tu aktywność łódzkich nauczycieli i działaczy oświatowych, którzy brali żywy udział w pracach Towarzystwa przez czynne uczestniczenie w posiedzeniach naukowych, płodną współpracę z „Pracami Polonistycznymi”, „Polonistą” i „Życiem Literackim”, rzetelną pomoc w organizowaniu okolicznościowych akcji. Należy tu wymienić Tadeusza Czapczyńskiego, Jana Zygmunta Jakubowskiego, Wandę Kwaskowską, Wandę Lipiecową, Zygmunta Maciejowskiego, Zygmunta Szczakowskiego oraz Adama Szcherbowskię. Po trzecie wreszcie — wyjątkowa, chociaż krótkotrwała, pozycja Łodzi, miasta nie zniszczonego, które dlatego pełniło częściowo funkcję stolicy, będąc przez kilka lat siedzibą wielu instytucji centralnych, m. in. wydawnictw („Książka i Wiedza”, „Czytelnik”), redakcyj czasopism („Kuznica”, „Wieś”, „Szpilki”), oraz przystanią, do której ściągali po pięcioletniej tułaczce pisarze, aktorzy, pracownicy oświaty i nauki, artyści-plastycy, pozbawieni w rodzinnych miastach dachu nad głową.

Postępujące z odbudową Warszawy i innych miast przenoszenie wielu instytucji oraz wyjazd związanych z nimi ludźmi z Łodzi do stolicy, scentralizowanie w latach 1948—1950 w Warszawie wszystkich dziedzin życia wpłynęły ujemnie na dalszy rozwój Oddziału, który w ten sposób utracił kilku działaczy: wyjechali do Warszawy Jan Zygmunt Jakubowski, Tadeusz Sivert i Stefan Lichański, do Wrocławia — Jan Trzynałowski.

Na osłabienie aktywności łódzkiej placówki Towarzystwa wpłynął też wzrost obowiązków zawodowych nauczycieli, i tak już przeciążonych pracą, skutkiem czego większość ich zrezygnowała z udziału w pracach Towarzystwa.

Lata 1951—1957 to okres dość znacznego zahamowania działalności Oddziału oraz prób jej ożywienia. Pierwszą z nich po dwuletnim zastoju w pracy był wybór nowego Zarządu, do którego weszli obok przedstawiciele dawnych władz Towarzystwa (Zygmunt Maciejowski, Zdzisław Skwarczyński, Zygmunt Szczakowski) nowi członkowie (Stanisław Borowkin, Wanda Łukszo).

Od roku 1958 daje się zauważyć powolna, lecz stale postępująca reaktywizacja działalności Oddziału, który wszczął prace archiwalne mające na celu szczegółową inwentaryzację i przygotowanie edytorskie nie publikowanych archiwaliów łódzkich (m. in. korespondencji Józefa Ignacego Kraszewskiego). Wznowiono prelekcje dla nauczycieli. Zainteresowano pracami Towarzystwa słuchaczy Uniwersytetu, Studium Nauczycielskiego w Łodzi i Zgierzu, nauczycieli oraz bibliotekarzy, którzy z każdym miesiącem przychodzą coraz liczniej na zebrania naukowe Oddziału.

Wszystko wskazuje na to, że w najbliższych latach Oddział będzie mógł zrealizować swoje zamierzenia, a mianowicie przygotować łódzką bibliografię literacką oraz skupić w szeregach członków lub przynajmniej sympatyków Towarzystwa znaczną część polonistów Łodzi i regionu łódzkiego.

Kończąc krótki przegląd dotychczasowej działalności Łódzkiego Oddziału Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza należy przypomnieć nazwiska zmarłych jego członków, przede wszystkim Stanisława Adamczewskiego, Tadeusza Czapczyńskiego, Adama Czartkowskiego, Ludwika Kalisza, Lidii Łopatyńskiej i Adama Szczerbowskiego. Oni to rzetelną a bezinteresowną pracą przyczynili się w znacznym stopniu do tego, że w bilansie pierwszego 30-lecia można zanotować niejedno cenne osiągnięcie.

Stanisław Borowkin

ODDZIAŁ WROCŁAWSKI

(1946)

1 II 1946 odbyło się we Wrocławiu, w ówczesnej siedzibie Katedry Literatury Polskiej przy ul. Szewskiej 48, inauguracyjne posiedzenie Wrocławskiego Oddziału Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza, z odczytem przewodniczącego Zarządu Głównego, Juliana Krzyżanowskiego, pt. *Zagadnienie arcydzieła literackiego*. Wybrano pierwszy Zarząd Towarzystwa we Wrocławiu, w skład którego weszli: prof. S. Kolbuszewski (przewodniczący), dr A. Knot (zastępca przewodniczącego), prof. T. Mikulski (sekretarz), mgr J. Lewański (zastępca sekretarza), W. Leopold (skarbnik). Po wyjeździe W. Leopold funkcję skarbnika pełnił J. Gawałkiewicz.

Od pierwszych lat istnienia Oddział prowadził ożywioną działalność odczytową. Jeszcze w tym samym roku 1946 zostały wygłoszone następujące prelekcje: Maria Dąbrowska, *O Conradowskim pojęciu wierności*; Jerzy Kowalski, *Popas w Upicie*; Władysław Czapliński, *Studia Ignacego Chrzanowskiego we Wrocławiu*; Roman Pollak, *Morze w literaturze polskiej*. Wśród godnych uwagi odczytów wygłoszonych w Oddziale do r. 1950 wymienić należy jeszcze następujące: Władysław Czapliński, *Diariusz Radziwiłła z XVII w.*; Zygmunt Czerny, *Paralele literackie polsko-francuskie i Problem baroku francuskiego*; Bolesław Gawecki, *Mistycyzm Adama Mickiewicza*; Jerzy Kowalski, *Lukian w Polsce*; Julian Krzyżanowski, *K. W. Zawodźniński, Stulecie trójcy powieściopisarzy*; Stanisław Kolbuszewski, *Rapsod Stanisława Wyspiańskiego „Henryk Pobożny” oraz Mickiewicz i pani Kowalska*; Tadeusz Mikulski, *Słowacki we Wrocławiu i Paul Cazin — monografia o Krasickim*; Marian Smereka, *Zagadnienie romansu*; Władysław Strze-